

Kärrholm, Sara & Tenngart, Paul (red.), *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur, 2012. 346 s. ISBN 9789144086675

Så länge det har getts ut barnböcker har det förts en debatt om vad barn bör läsa och hur barnlitteraturen bör vara beskaffad. Bidrar barnboken till att bevara och bekräfta värderingar eller utmanar den normer? Kanske skapar den rentav nya värderingar? Sådana frågor har varit och är av vital betydelse i barnboksdebatten. De svar som ges är beroende dels av hur man vid olika tidpunkter sett på barnet och barnets behov, dels av hur man uppfattat barndomen som begrepp.

Barnboken har alltid rört sig i gränslandet mellan pedagogik och estetik. Didaktiska och konstnärliga aspekter interagerar med varandra, och dagens barnlitteratur förmedlar sina normer och värderingar på samma sätt som dagens kritiker i sin bedömning inte bara anlägger estetiska aspekter utan även pedagogiska. Det framgår av den brett upplagda antologin *Barnlitteraturens värden och värderingar*, redigerad av Sara Kärrholm och Paul Tenngart. I denna infallsrika och informationstäta studie undersöks ideologier och normer i barnboken utifrån en mängd perspektiv. Arton skribenter medverkar, och majoriteten av dem (tretton personer) har sin hemvist inom litteraturvetenskapen, tre är filmvetare, en retoriker och en barnboksförfattare. Artiklarna innehåller analyser av såväl bilderböcker som ungdomsromaner samtidigt som det finns övergripande artiklar om värderingsfrågor, debatter och receptionen av barnlitteratur. De flesta artiklarna behandlar litteratur från 1900-talet och 2000-talet med tonvikt på moderna författare. Möjligen saknar man studier av äldre litteratur, vilket hade kunnat ge ett historiskt perspektiv på de värderingsfrågor som dryftas.

Boken är uppdelad i sex avdelningar, varav den första är rubricerad "Barnlitteraturens värden" och innehåller tre artiklar. Paul Tenngart diskuterar barnlitteraturens kognitiva värden och behandlar litteraturens grundläggande betydelse för människan utifrån olika studier. Människans tänkande är enligt Tenngart i grunden litterärt, och litterära berättelser är viktiga när det gäller att utveckla tänkandet. Vi förstår oss själva bättre om vi narrativiserar, det vill säga gör berättelser av våra erfarenheter. Därmed blir världen mindre kaotisk. Läsning och litteratur ger perspektiv på tillvaron, och barn lär sig genom böckerna en mängd narrativa

grepp som underlättar deras tolkning av den komplexa verkligheten. Tenngart ger i sin artikel flera exempel på en rad kognitiva aktiviteter som litteraturen lär ut: urskilja likheter och skillnader, identifiera olika kategorier eller ifrågasätta etablerade tankemönster.

Också bokens andra artikel av barnboks författaren Anna Widholm har ett övergripande perspektiv. Med utgångspunkt från FN:s barnkonvention för Widholm ett resonemang om hur den skönlitterära barnboken kan stärka barns och ungas demokratiska rättigheter. Genom att lyfta fram exempel från såväl äldre som nyare litteratur tydliggörs hur barnlitterära skildringar ofta har kopplingar till frågor rörande barns rättigheter. Widholm betonar vikten av en varierad barnboksutgivning med både bredd och djup. Hon påpekar att det behövs en motvikt till den stora mängden översättningar från engelskspråkiga länder. Detta är i och för sig självklarheter som dock kan behöva sägas mer än en gång.

Anders Mortensen koncentrerar sig i sitt bidrag på serietidningen *Illustrerade klassiker* som under åren 1956–1976 gav unga läsare möjlighet att stifta bekantskap med klassiska litterära verk. Utgivningen baserades i stor utsträckning på en amerikansk originalserie som under namnet *Classic Comics* startade 1941. I sin analys tar Mortensen fasta på de ambitioner och strategier som låg bakom *Illustrerade klassiker*. Serien ansågs ha en undantagsställning som seriemedium, då den ville locka läsarna att gå vidare till de böcker som serierna grundade sig på. Det fanns således enligt Mortensen en inbyggd motsättning i utgivningen i så måtto att den präglades av bildningsambitioner. Med hjälp av John Frows teori om konkurrerande värderingar för Mortensen en intressant diskussion om *Illustrerade klassiker*. Han tar även upp receptionen, som kännetecknades av att flera värdesystem kolliderade. Marknadens pragmatiska synsätt kom i konflikt med trivialkulturfiendliga bildningsidealister och populärkulturellt orienterade humanister.

Bokens andra avdelning "Värderingen av litteratur och kultur för barn och ungdom" innehåller likaså tre artiklar, skrivna av Tuva Åkerström, Helene Ehriander och Sara Kärrholm. Åkerström tar i sitt bidrag fasta på det maktutövande som präglar förhållandet mellan vuxna och barn och även genomsyrar barnlitteraturen. Hon diskuterar med exempel från skilda studier hur värderingen av barnboken sker utifrån en vuxenposition, och marknadsföringen som huvudsakligen riktar sig till de vuxna appellerar gärna till vuxenvärldens nostalgikänslor. En spännande inblick i Astrid Lindgrens barnbokssyn och värderingskriterier ger Helene Ehriander, som studerar Lindgren i hennes roll som förlagsredaktör på

Rabén & Sjögrens förlag under åren 1946–1970. Hon bygger sin artikel på korrespondensen mellan Lindgren och den tidigt bortgångna ungdomsförfattaren Eva Bergold, som 1968 kom ut med ungdomsromanen *Hösttermin*. Presentationen av denna korrespondens är ett belysande exempel på hur Lindgren under flera decennier med sina råd och kommentarer bidragit till att forma flera barnboks författare.

I fallet Bergold hade Lindgren synpunkter på komposition och personskildring, påpekade inkonsekvenser i berättarperspektivet samtidigt som hon hade klar blick för manusets originalitet och Bergolds språkliga förmåga. När Lindgrens värderingsnormer sedan ställs mot recensioner av boken framgår det att Lindgren var förankrad i det etablerade och traditionella. Många recensenter däremot efterlyste ungdomsböcker med en större samhälls- och verklighetsanpassning än tidigare. Bergolds ungdomsbok höll i det avseendet inte måttet, ansåg de. Meningsmotsättningarna bör ses mot bakgrund av att ungdomsboken vid denna tid, år 1968, befann sig i en brytningstid. Den höll på att finna sin form, vilket innebar att gammalt och nytt kolliderade.

Sara Kärrholm behandlar i sin artikel samma tidsepok som Ehriander. Hon undersöker värden och värderingar i den vänsterorienterade tidskriften *Ord och Bild* under 1970-talet. Under detta politiskt radikala decennium skulle barnlitteraturen spegla verkligheten, och i linje härmed efterlystes en motsvarighet för barnens del till de rapportböcker som gavs ut för vuxna. I den ideologikritik som barnboken blev föremål för vid denna tid framhölls att en av barnboks författarnas främsta uppgift var att avslöja samhällets dolda värderingar. En invändning jag har är att Kärrholm inte tydligt redogör för hur hon skiljer mellan värden och värderingar. Definitionen av dessa för boken centrala begrepp görs ganska summariskt och svepande också i Tennarts inledningsavsnitt.

Några av artiklarna i bokens tredje avdelning sätter den svenska barnboken i relation till en internationell diskurs. Lisa Källström undersöker med utgångspunkt från den tyska tv-serien *Inga Lindström* och två reportage om Sverige i tidskriften *Maxi* hur Sverige framställs i tysk populärkultur. Hon finner att vårt land huvudsakligen beskrivs som en Bullerbyidyll, vilket är både en förenkling och en sentimentalisering. Det kan tyckas märkligt att berättelserna om Bullerbybarnen blivit en symbol för det nutida Sverige. Det vittnar om en nostalgisk föreställning, som brukar betecknas som Bullerbysyndromet.

Vid sidan av Astrid Lindgren är Selma Lagerlöf en av de internationellt mest inflytelserika svenska författarna. Särskilt uppskattad utomlands är *Nils Holgerssons underbara resa*, och Anna Smedberg Bondesson följer Skåneþågens resa runt jorden under ett sekel. Bland annat dröjer hon vid hur Nils har mottagits i Tyskland, Italien och Japan. Receptionen av Lagerlöf avslöjar nationella värderingar i respektive länder.

Margaretha Ullström anlägger ett ekokritiskt perspektiv i sin artikel om bilder av vargen i svensk barnlitteratur från 1900-talet. Hon studerar olika föreställningar om den vilda naturen och vargen, ett djur kring vilket mytbildningen är stor. I böckerna växlar synen på naturen från pastoral till vildmarksromantik eller apokalyps.

De två följande avdelningarna tar upp normbrott i bilderböcker av Eva Lindström, Pija Lindenbaum och Gunilla Bergström samt sexualitet och genus som värdefrågor i ungdomslitteraturen. De ungdomsboksförfattare som analyseras är Peter Pohl och Katarina von Bredow. Avslutningsvis behandlas ideologi och historiebruk i film och TV för barn och ungdom. Martin Hellström studerar i sitt bidrag hur den egensinniga bilderbokskonstnären Eva Lindström vänder upp och ned på läsarnas förväntningar. I några bilderböcker på temat vänskap visar Hellström hur egocentreringen och jagperspektivet är viktiga inslag i Lindströms böcker. Det framgår redan av böckernas titlar, där ordet "jag" är frekvent.

Lindström kan vara utmanande för den vuxne läsaren genom sin stora lojalitet med de barn som är huvudpersoner. Till exempel ses det snatteri som ett fantasifullt barn drivs till i *Vilma och Mona spanar och smyger* som naturligt och korrigeras inte. Den vänskap som Lindström beskriver framställs som bräcklig och skör. Den är kul så länge det varar. Karaktärerna i hennes böcker, djur såväl som människor, har mest tillfälliga kontakter. Vännerna är staffagefigurer, lätt utbytbara. Det viktiga för Lindström är inte relationen mellan barnen. De barn som fantiserar, leker och skapar på egen hand, som är sig själva nog, lyfts i stället fram som förebilder i böckerna som på flera plan ger prov på brott mot etablerade, om än inte i klartext uttalade, normer.

Också Pija Lindenbaum ses som en normkritiker i Åsa Warnqvists artikel. Lindenbaums annorlunda skildringar av pojkar och flickor har tidigare visat sig vara tacksamma att studera ur ett genusperspektiv. Warnqvist anlägger ett bredare perspektiv och visar hur Lindenbaum både utnyttjar och ifrågasätter etablerade stereotyper i syfte att lyfta fram individens frihet och rätt att trotsa vuxensamhällets normer. I analysen av *Glossas café* tas fasta på hur

både den traditionella kvinnobilden och mansbilden utmanas och hur Lindenbaum effektivt använder sig av symboler, till exempel fåglar, för att förmedla sitt budskap. Warnqvist diskuterar också hur Lindenbaum utnyttjar färgerna, särskilt den rosa färgen, när hon gestaltar det starka flickskapet.

Lagom annorlunda? Så lyder den fråga som Maria Ulfgard ställer i sitt avsnitt om konstruktionen av genus och etnicitet i *Alfons och soldatpappan*. Hennes artikel skiljer sig från de övriga genom att hon utöver sin egen analys av Bergströms bilderbok även redovisar en undersökning av hur blivande svensklärare har tolkat boken. De har vid olika tillfällen under sina studier fått framföra sina åsikter och det är därför intressant att se hur deras uppfattning förändrats. Ulfgards analys såväl som studenternas tolkningar är främst inriktad på konstruktionen av manlighet, den fascination för krigsleksaker som boken uttrycker samt framställningen av etnicitet.

Tre av bokens artiklar behandlar ungdomsboken. Anna Clara Törnqvist diskuterar Peter Pohls roman *Nu heter jag Nirak* i en receptionsstudie rubricerad "Gubbsjuka fantasier eller brännande realism". Enligt kritiken var det högst provokativt att Pohl, en författare som närmar sig de sjuttio, i sin roman, utifrån en trettonårings perspektiv, skildrat en sexuell relation med en äldre man, tillika den unga flickans styvfar. Provocerande för många läsare var också den unga flickans lust och njutning som tydligt skrivs fram i romanen. Törnqvist visar hur debatten om Pohls roman kan kopplas till föreställningen om ungdomslitteraturens moraliska ansvar.

Motivet lesbisk kärlek i flickboken är ämnet för Bibi Jonssons artikel. Hennes bidrag sällar sig till de studier som under senare år visat att den ofta så förkättrade flickboken många gånger kan vara subversiv. Den är inte alltid så konservativ som den ansetts vara utan kan behandla högst brännbara ämnen, till exempel lesbisk kärlek. Ett lesbiskt begär kan man till och med finna i enstaka äldre flickböcker från mitten av 1900-talet. Jonssons tidigaste exempel är *Sju flickor* av Helena Nyblom från 1915.

Ann Steiner diskuterar hur flickors åtrå och sexualitet gestaltas i fem av Katarina von Bredows böcker utgivna under 2000-talet. Bredow är mycket läst och uppskattad av unga läsare och ett genomgående tema i hennes böcker är skildringen av flickors sexualitet, begär och åtrå. Något överraskande kommer Steiner i sin analys fram till att det i Bredows böcker kan urskiljas tydliga vuxennormer om vad som är rätt och fel i fråga om flickors sexualitet. Böckerna ger en tämligen negativ uppfattning om unga

och sex. Ett budskap som enligt Steiner kan utläsas är att flickor måste kontrollera sin sexualitet, och det finns även en motsättning mellan pojkars och flickors sätt att se på kärlek, sex och relationer. Vid den jämförelse som Steiner gör mellan romanernas skildring och den uppfattning om sex som enligt olika studier är vanlig bland dagens ungdomar blir hennes slutsats att verklighetens och fiktionens ideal stämmer dåligt överens med varandra.

Bokens två sista bidrag handlar båda om historiesyn och historieförmedling med utgångspunkt från TV och film. Tommy Gustafsson gör en ideologikritisk granskning av ett franskt tv-program *Det var en gång ...*, en tecknad serie om mänsklighetens historia, som för första gången visades i Sverige 1978–79. Åsa Bergström och Anders Wilhelm Åberg jämför tre barnfilmer som bygger på samma grundberättelse: *Rännstensungar* från 1944 och 1974 samt *Förortsungar* från 2006. Analysen görs med utgångspunkt från genrebegreppet melodram. Samtliga tre filmer är präglade av sin tid, vilket knappast ter sig särskilt förvånande.

Som framgått spänner bokens artiklar över ett brett register. De är alla teoretiskt väl förankrade, och de teorier som tas i bruk varierar från ekokritik till teorier om manlighet och flickskap. Som helhet blir boken därför ett intressant exempel på användningen av olika analysmodeller. Visst kan man irriteras över vissa överlappningar i diskussionen om vad som gäller värderingar i allmänhet och barnbokens utveckling generellt. Men kanske får det ses som mer eller mindre oundvikligt i en bok med så många bidragsgivare. Mest givande blir de artiklar som gör närläsningar av olika titlar och författarskap. Här vidgas perspektiven, och läsaren får ta del av nya synsätt och nya infallsvinklar på välkända texter. Sammantaget bjuder *Barnlitteraturens värden och värderingar* på stimulerande och uppslagsrik läsning.

Lena Kåreland
Professor Emerita i svenska med inriktning mot
didaktik och litteraturvetenskaplig ämnesteor
Uppsala universitet